

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการก่อเกิด “สำนึกท้องถิ่นนิยม” ของคนอีสาน พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2500

Social Changes and Origin on “Localism Consciousness” of Isan People between 1932 and 1957

อนุชิต สิงห์สุวรรณ^{1,2}

Anuchit Singsuwan^{1,2}

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางสังคมที่ส่งผลต่อการเกิด “สำนึกท้องถิ่นนิยม” ของคนอีสานในช่วงปี พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2500 ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ทำให้คนอีสานมีแนวคิดภูมิภาคนิยม มีอยู่ 3 ประการคือ 1) การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ตั้งแต่การปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 การขยายตัวทางการค้าในภูมิภาคทำให้ชาวบ้านประกอบอาชีพค้าขาย บางส่วนได้เข้ารับราชการโดยผ่านระบบการศึกษาสมัยใหม่ ทำให้เกิดชนชั้นนำกลุ่มใหม่ที่มีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่น 2) การเมืองในระบอบประชาธิปไตยหลังปี 2475 ได้กระตุ้นให้คนอีสานเข้าไปมีส่วนร่วมใน “พื้นที่ทางการเมืองระดับชาติ” ดังจะเห็นได้จากการเคลื่อนไหวของกลุ่ม ส.ส.อีสานที่เรียกร้องให้รัฐบาลกลางพัฒนาท้องถิ่นของตน และ 3) การขยายตัวของความคิด “ชาตินิยม” อันเป็นผลมาจากนโยบายของประเทศไทยและรัฐลาวในช่วงทศวรรษที่ 2480 ได้กระตุ้นให้คนอีสานให้ความสำคัญประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของตน ด้วยปัจจัยเหล่านี้ ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้นในหมู่คนอีสาน ภายใต้ “สำนึกท้องถิ่นนิยม”

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลงทางสังคม, ท้องถิ่นนิยม, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีสาน

¹ บทความนี้เขียนขึ้นเพื่อเป็นวิทยานิพนธ์การแก่นมหาวิทยาลัยนครพนม ในโอกาส “ครบรอบ 1 ทศวรรษแห่งการสถาปนามหาวิทยาลัย” ที่จะมีขึ้นในวันที่ 2 กันยายน 2557 ขอให้สถาบันการศึกษาแห่งนี้เติบโตใหญ่ก้าวสู่การเป็น “ชุมคลังแห่งภูมิปัญญา” ของอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงสืบไป

² อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม

Abstract

This research presents a correlation of social processes that influenced a “Localism Consciousness” of Isan people in the period between 1932 and 1957. Findings revealed that there were three factors that gave Isan people the perception of regionalism: 1) Economic and social change, Municipal regional reform from the era of King Rama V encouraged commercial expansion in the region and influenced villagers to trade. Thanks to a new educational system, some of the villagers graduated to become civil servants resulting in a group of modern leaders who played roles in local development; 2) Politics and democracy after 1932 stimulated Isan people to participate in the “national politics areas.” Members of the House of Representatives for the Isan region requested the central government develop locals, and 3) Thought expansion advocating “Nationalism” resulting from the state policies of Thailand and Lao (PDR) in 1937s motivated Isan people to focus on the importance of their history and culture. These factors influenced social changes among Isan people under the concept of “Localism Consciousness”.

Keywords: social changes, localism consciousness, local history of Isan

บทนำ

บนเส้นทางพัฒนาการของรัฐไทยสมัยใหม่ คงไม่อาจปฏิเสธได้ถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2475 ที่มีต่อวิถีทางการเมืองและสังคมสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน การเคลื่อนไหวยึดอำนาจจากพระมหากษัตริย์ในวันที่ 24 มิถุนายนในปีนั้น¹ มาพร้อมกับการมีบทบาทนำของกลุ่มคณะราษฎรในช่วงตลอดระยะเวลา 2 ทศวรรษ ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบ และความหมายของรัฐขึ้นมาใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับการขยายตัวของการเมืองภาค “พลเมือง” กล่าวคือ การสถาปนารัฐธรรมนูญขึ้นเป็นหลักในการปกครองประเทศนั้น เป็นการถ่ายโอนอำนาจทางการเมืองจากกลุ่มอำนาจเดิมให้ลงมาสู่ประชาชนทั่วไป ผ่านการเลือกตั้งผู้แทนเข้าไปทำหน้าที่ในการบริหารประเทศ ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตยที่ให้ความสำคัญต่อสิทธิเสรีภาพของ “พลเมือง” ภายในรัฐอย่างเท่าเทียมกัน การเปิดกว้างของพื้นที่ทางการเมืองที่รวมเอาความคิด ความต้องการของคนในสังคมเอาไว้ภายใน นำมาสู่การสร้างนิยามความหมายของ “ชาติ” ขึ้นมาใหม่ จากที่เคยยึดติดผูกมัดอยู่กับสถาบันกษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ให้เปลี่ยนเป็นความหมายในเชิงที่ว่า “บ้านเมืองนี้เป็นของราษฎร ไม่ใช่ของพระมหากษัตริย์ตามที่กล่าวอ้าง” ซึ่งคือการเป็นทำให้ “รัฐ” เป็นของประชาชนอย่างแท้จริง หรือที่เรียกว่า “รัฐประชาชาติ” (Nation State) นั่นเอง ผู้นำคนแรกๆ ของกลุ่มคณะราษฎรที่ได้ให้ความหมายในลักษณะนี้คือ หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) โดยเขาได้กล่าวถึง “ชาติ”(Nation) ว่า

“...ชาติปัจจุบันชนิดที่ประกอบขึ้นโดยรวมหลายกลุ่ม, เผ่าพันธุ์, หลายกลุ่มชนชาติ, เป็นเวลานานข้างจนกระทั่งเผ่าพันธุ์และชนชาติต่อได้มีความเคยชินและจิตสำนึกว่าเป็นสมาชิกแห่งชาติเดียวกัน ชาติดังกล่าวนั้นก็มีฐานะที่จะเป็นหรือเป็น ‘รัฐ’ อันหนึ่งอันเดียวของชาตินั้นได้...”²

¹ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญา และขบวนการทางสังคมต่างๆ ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ได้จากงานศึกษาเรื่อง “การเกิดแนวคิด “หน้าที่พลเมือง” ในรัฐไทยสมัยใหม่” โดย อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2531), รัฐศาสตร์สาร, 14, น. 3-15; ประวัติการเมืองไทย พ.ศ. 2475-2500 โดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2544), กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์; การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 โดย นครินทร์ เมตไตรรัตน์ (2535), กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

² อ้างถึงใน, “ชาติไทย” ในทัศนะปัญญาชนหัวก้าวหน้า (น.18), (2550) โดย โสกา ขานะมูล, กรุงเทพมหานคร : มติชน,

จะเห็นได้ว่าตามความหมายนี้มองว่า “ชาติ” ประกอบไปด้วยความหลากหลายของผู้คนและชาติพันธุ์ ซึ่งสอดคล้องกับพัฒนาการของ “สยามประเทศ” ที่เต็มไปด้วยการผสมผสานทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมของกลุ่มคนหลายก๊กเหล่า³ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ตัวตนของชาติตามความนี้ถูกทำให้ปรากฏอย่างเลื่อนราง เนื่องด้วยถูกบดบังจากหมอกควันของความขัดแย้งภายใน และลัทธิชาตินิยมที่ถูกโหมกระพืออย่างบ้าคลั่งตลอดทั้งทศวรรษ 2480 ในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้รณรงค์ให้คนในชาติตระหนักถึง “ความเป็นไทย” ในทางเชื้อชาติ ที่มีภาระหน้าที่ในการยกย่อง เทิดทูนชาติไว้อย่างสูงสุดไว้เหนือชีวิต ผ่านนโยบายหลากหลายรูปแบบ โดยให้ถือเป็นสิ่งที่คนในสังคมจำต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพื่อพัฒนาตนเองและสร้างชาติให้เจริญวัฒนาถาวร จะเห็นได้ว่าแม้ในช่วงนี้ “ชาติ” มีความหมายที่เล็กแคบลงจนเหลือเฉพาะที่ทางของ “คนไทย” โดยไร้ซึ่งกลุ่มชนชาติอื่นที่เคยเคลื่อนไหวอยู่ในนั้น อย่างไรก็ตามการให้ความสำคัญต่อ “ชาติของพลเมือง” ยังคงมีอยู่อย่างสืบเนื่องและถูกทำให้เป็นรูปธรรมเด่นชัดขึ้น จนรู้สึกได้ถึงการเกิดขึ้นของ “ระบบสังคมใหม่” ในสมัย “รัฐประชาชาติไทย” ซึ่งต่างไปจาก “สังคมเก่า” ของ “รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม” อย่างสิ้นเชิง⁴

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในสมัยของ “รัฐประชาชาติ” ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2500 เป็นบรรยากาศทางการเมืองที่เอื้อต่อการเคลื่อนไหวทางสังคมของคนอีสานภายใต้สำนึก “ท้องถิ่นนิยม” หรือ “ภูมิภาคนิยม” ที่แสดงถึง สำนึกในชีวิตและวัฒนธรรมในถิ่นที่อยู่ของตน⁵ ดังจะเห็นได้จาก การรวมตัวของคนในชุมชนต่างๆ ใน

³ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในงานศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ และโบราณคดีหัวก้าวหน้าหลายชิ้น เช่น สยามประเทศ (2538) โดย ศรัทธา วรลิขิตม, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน และสยามประเทศไทย (2547) โดยสุจิตต์ วงศ์เทศ, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน

⁴ จาก “การเมืองของการสมมตินามประเทศไทย : จากสยามและไทยกลายเป็นไทย (ระหว่างทศวรรษ 2430-2480)” โดย กัลพล จำปาพันธ์ (2546), อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 26(1), น.59

⁵ ดารารัตน์ เมตดาริกันนท์ (2543) ได้อธิบายความหมายของคำว่า “ท้องถิ่นนิยม” และ “ภูมิภาคนิยม” สรุปได้ความเป็นสำนึกที่มีพื้นฐานมาจาก “ความเป็นลาว” ร่วมกันกับชนชาติลาว ต่อมาเมื่อได้อพยพมาสร้างเมืองใหม่ในภาคอีสาน สำนึกนี้ได้ผูกพันกับภูมิศาสตร์ของรัฐไทยที่ได้มีการกำหนดชื่อเมือง ชื่อเขตการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล จึงเกิดความคิดแบบภูมิภาคนิยมที่ซ้อนทับขึ้นมา โดยเฉพาะเมื่อมีการใช้คำว่า “ภาคอีสาน” ในปี พ.ศ. 2465 เป็นการแบ่งแยกอย่างชัดเจนระหว่างลาวฝั่งขวาในอีสาน กับลาวฝั่งซ้ายในอินโดจีนของฝรั่งเศส ครั้นภายหลังปี พ.ศ. 2475 สำนึกท้องถิ่นนิยมได้ถูกนักการเมืองในท้องถิ่นนำมาเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องผลประโยชน์ให้กับผู้คนภายในภูมิภาค รวมถึงการแยก “เรา” และ “เขา” หรือ “คนนอก” กับ “คนใน” อย่างไรก็ตามแม้สำนึกท้องถิ่นนิยมจะมีการปรับเปลี่ยนในแต่ละบริบทของสังคม แต่สำนึก “ความเป็นลาว” ยังคงเป็นพื้นฐานของความคิดนี้ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน การรวมกลุ่มทางการเมืองของ ส.ส. อีสาน พ.ศ. 2476-2494(น.14), วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การร่วมกันพัฒนาบ้านเมือง บทบาทของ ส.ส. อีสานในการเรียกร้องให้รัฐส่วนกลาง เห็นความสำคัญของภูมิภาคของตน รวมถึงการตื่นตัวของปราชญ์หรือปัญญาชน ท้องถิ่นในการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ของตนเอง ปรากฏการณ์ เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ในบริบท “การเมืองของรัฐประชาชาติ” คนอีสานได้มีความ ต้องการในการกำหนดนิยามความหมายของ “ชาติ” ร่วมกับคนกลุ่มอื่น โดยได้ พยายามต่อรองปรับปรนเอา “ตัวตน” ของท้องถิ่นเข้าแทรกไว้ในนั้น การศึกษาเรื่อง “สำนึกท้องถิ่นนิยม” ของคนอีสานในช่วงเวลาดังกล่าว ปรากฏในงานเขียนของคายนส์ เรื่อง “Isan : Regionalism in Northeastern Thailand” คายนส์ได้นำเสนอว่า การเคลื่อนไหวของบรรดา ส.ส.อีสาน เป็นความพยายามในการสร้างเอกลักษณ์ทาง วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในภาวะที่ต้องเผชิญหน้ากับอคติจากไทยภาคกลาง เพื่อเรียกร้องให้ส่วนกลางกรุงเทพฯ ปรับปรุงความเป็นอยู่ของคนอีสานให้ดีขึ้นภายใต้ กรอบสังคมของประเทศไทย โดยมีได้มุ่งมาดปรารถนาในเรื่องของการแบ่งแยกดินแดน งานชิ้นนี้เป็นที่น่าเสนอภาพของ “สำนึกท้องถิ่นนิยม” แต่พอสังเขป ยังมีข้อจำกัด ในเรื่องของข้อมูล ซึ่งไม่สามารถอธิบายถึงสัมพันธ์ภาพระหว่างปรากฏการณ์ทางสังคม ที่เอื้อต่อการเกิดสำนึกในเรื่องท้องถิ่น⁶ ดังนั้นในบทความนี้จึงพยายามนำเสนอถึงปัจจัย ที่นำไปสู่การก่อเกิด “สำนึกท้องถิ่นนิยม” ซึ่งเป็นพลังที่อยู่เบื้องหลังในการเคลื่อนไหว ทางสังคมของคนอีสานหลายสิ่งอย่างในช่วงเวลาดังกล่าว

1. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอีสานกับการก่อเกิดสำนึกท้องถิ่นนิยม ของคนอีสาน

การปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากเป็นการผนวกอีสานเข้า มาเป็นส่วนหนึ่งของภูมิศาสตร์รัฐไทยอย่างสมบูรณ์แล้ว ยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ความรู้สึกนึกคิดของคนท้องถิ่นที่มีต่อตนเอง และสิ่งแวดล้อมรอบตัว จนนำมาสู่การแสดง ออกทางพฤติกรรมในด้านต่างๆ รวมถึงการเคลื่อนไหวทางการเมือง และภูมิปัญญาใน ช่วงภายหลังการปฏิวัติ 2475 ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้สัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการเปลี่ยนแปลง ทางเศรษฐกิจ และสังคมที่เกิดขึ้นภายในภูมิภาค ดังจะกล่าวต่อไปนี้

⁶ แนวคิดท้องถิ่นภาคอีสานนิยมในประเทศไทย (2552) โดยชาร์ลส์ เอฟ. คายนส์ (Charles F. Keyes) แปลโดย รัตนนา ไตรสกุล, อุบลราชธานี : ศูนย์วิจัยสังคมอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

เมื่อทางรถไฟเชื่อมโยงกรุงเทพฯ กับหัวเมืองต่างๆ ในอีสานเข้าด้วยกัน⁷ ได้กระตุ้นให้คนพื้นเมืองทำการผลิตเพื่อการค้า โดยมีข้าวเป็นสินค้าออกที่สำคัญ ดังจะเห็นได้จาก ใน พ.ศ. 2444 หนึ่งปีให้หลังจากที่รถไฟถึงนครราชสีมา ในเขตลุ่มน้ำมูลส่งออกข้าวเปลือกทั้งหมด 3,589 ตัน หลังจากนั้นปริมาณการส่งออกสูงตามลำดับ โดยในปี พ.ศ. 2448 ส่งออก 11,675 ตัน เพิ่มขึ้นเป็น 3 เท่าจากปีแรก และในปี พ.ศ. 2467 ส่งออก 53,810 ตัน เพิ่มขึ้น 14.8 เท่า นอกจากนี้ยังได้ส่งออกสินค้าอื่นในปริมาณที่เพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน ได้แก่ หมู วัว ควาย และของป่าจำพวกไม้ท่อน หนัสดังนี้ ภูเขาทอง เปลือก สีสวย หวาย ครั่ง เร่ว การขยายตัวทางการค้าทำให้ชุมชนที่อยู่ติดเส้นทางคมนาคมกลายเป็น “เมืองแบบใหม่” ที่มีตลาดย่านการค้าของชาวจีนเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ มีสถานที่ราชการศูนย์กลางทางการปกครองอยู่ภายในนั้น เช่น เมืองนครราชสีมา เมืองอุบลราชธานี อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น⁸

การขยายตัวของระบบเงินตราได้ส่งผลให้ชาวบ้านมีค่าครองชีพสูงขึ้น อีกทั้งยังเสียภาษีให้กับรัฐ จ่ายค่าศึกษาเล่าเรียนของบุตรหลาน ทำให้ชาวบ้านหันไปทำอาชีพอื่นนอกภาคเกษตรกรรม เช่น ทำการค้าขาย หรือทำงานบริการในสังคมเมืองที่กำลังเติบโตทั้งในและนอกภูมิภาค บางส่วนได้อาศัยการศึกษาเป็นช่องทางในเลื่อนชั้นทางสังคม เช่น นายจำลอง ดาวเรือง ส.ส. มหาสารคามในช่วงปี พ.ศ. 2480-2490 มีพื้นเพจากครอบครัวชาวนาได้บวชเรียน แล้วลาสิกขาบทออกมาเป็นข้าราชการ นายเปลื้อง วรณศรี นักเขียนคนสำคัญ เรียนจบมัธยมจากโรงเรียนสุรวิทยาคาร จังหวัดสุรินทร์ และได้เข้าศึกษาต่อด้านกฎหมายจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง

ในส่วนของกลุ่มเจ้าเมืองพื้นถิ่นเดิม ภายหลังจากการยกเลิกระบบกินเมืองได้ปรับตัวด้วยการส่งบุตรหลานให้ได้รับการศึกษาแบบใหม่ ซึ่งเมื่อจบการศึกษาแล้วได้ผลักดันให้ทำงานราชการ เช่น รองอำมาตย์โทขุนพรหมประศาสน์ (วรรณ พรหมกลีร) บุตรท้าวอินชมพูนุ้ยนำท้องถื่นในจังหวัดอุบลราชธานี นายจารุบุตร เรืองสุวรรณ ส.ส. ขอนแก่น เป็นบุตรของปลัดขวาชื่อเจริญ เรืองสุวรรณ (เป็นหลานชายของ

⁷ การสร้างทางรถไฟเริ่มจากเส้นทางกรุงเทพฯ-นครราชสีมา ในปี พ.ศ. 2443 เส้นทางอุบลราชธานี ในปี พ.ศ. 2473 ถึงบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่นในปี พ.ศ. 2475 และสุดท้ายถึงหนองคายในปี พ.ศ. 2499

⁸ เศรษฐกิจอีสานหลังมีทางรถไฟ (พ.ศ.2443-2488) (น.59,66-75), (2551), โดย สุวิทย์ ชีรสอวดี ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

พระเจริญราชเดช เอื้อง หรือฮึง เจ้าเมืองมหาสารคาม⁹ นอกจากนี้บางส่วนได้ผันตัวเองไปประกอบธุรกิจ เช่น นายก้อน สุวรรณภูมิ ได้ลงทุนตั้งตลาดขึ้นในเมืองวารินชำราบ เพื่อให้เป็นศูนย์การค้าแลกเปลี่ยนสินค้าบนเส้นทางรถไฟ¹⁰ หรือบางกรณีได้ผูกสัมพันธ์กับพ่อค่านายทุนจีน เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จนเกิดเป็นกลุ่มก้อนพลังอำนาจที่มีบทบาทสูงในท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จาก การแต่งงานระหว่างญาติแม่แก้ว ประภาธิดาเจ้าเมืองมหาสารคาม กับนายทองดี คหบดีชาวเงินจากเมืองวาปีปทุม ผู้เป็นต้นตระกูลอัครการ ซึ่งเป็นตระกูลการเมืองของมหาสารคามภายหลังปี พ.ศ. 2475¹¹

การที่ชนชั้นนำท้องถิ่นกลุ่มใหม่เหล่านี้ เติบโตขึ้นมาในช่วงที่สังคมกำลังเปลี่ยนผ่าน ทำให้ได้เรียนรู้

ประสบการณ์ในโลกแห่งความเป็นจริงมากขึ้น จึงเริ่มมีความคิดที่หลุดออกจากโลกทางศาสนา และเริ่มตระหนักถึงศักยภาพของมนุษย์ ในฐานะผู้ที่ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความสามารถของตน มีสิทธิในการเลือกหรือกำหนดวิถีทางของชีวิตได้ตามความต้องการ โดยอาศัยพลังความสามารถที่มีอยู่สร้างความก้าวหน้าให้เกิดขึ้นกับตนและสังคม ความคิดเหล่านี้เมื่อผนวกกับสำนึกของ “พลเมือง” ที่ปลูกถ่ายโดยรัฐ ทำให้ชนชั้นนำอีสานตระหนักถึงบทบาท และหน้าที่ของตนเองที่พึงปฏิบัติต่อชาติบ้านเมือง จึงเริ่มมีการตื่นตัวทางการเมือง โดยมีการจับกลุ่มพูดคุยกันถึงเรื่องการเมืองตามร้านกาแฟ และกลุ่มสมาคมของข้าราชการ รวมถึงมีการแสดงความคิดเห็นถึงนโยบายของรัฐบาลผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ทั้งวารสาร ฎีการ้องทุกข์ และหนังสือ จนถึงช่วงภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 การเคลื่อนไหวของชนชั้นนำอีสานได้เพิ่มสูงขึ้น ซึ่งนำมาสู่การก่อตัวของสำนักท้องถิ่น โดยพวกเขาเหล่านั้นได้รวมกลุ่มกันภายในชุมชน เพื่อประสานผลประโยชน์ร่วมกัน และช่วยกันพัฒนาท้องถิ่น ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ในปี พ.ศ. 2491 พ่อค้าและประชาชนในจังหวัดขอนแก่นได้เรียกรายเงินสร้างโรงพยาบาลประจำจังหวัด โดยมีผู้บริจาครายใหญ่เป็นพ่อค้าชาวจีนคือ “...นายเซ่ง แซ่หลี เจ้าของโรงสีหังสแสงไทย นายชา แซ่ไคว่ ยี่ห้อไคว่อยู่ฮะ, นายนกเทศ หงส์เทศ เจ้าของบริษัทสหไทยอีสาน, ลงฮะ, ตงอ่าว, ตังจี่หลี และนายเดิม แสงศิริ เจ้าของ

⁹ การรวมกลุ่มทางการเมืองของ “ส.ส.อีสาน” พ.ศ. 2476-2494 (น.71). เล่มเดิม

¹⁰ สถานภาพเจ้านายพื้นเมืองอุบลราชธานี ระหว่างปี พ.ศ. 2425-2476(2538), (น.136, 138) โดยเอี่ยมมลล จันทะประเทศ, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

¹¹ รายงานการวิจัยทุนเงินกับการขยายตัวของชุมชนผู้นำชี (2546), (น.37) โดย นารีรัตน์ ปรีสุทธรุฒิพร, กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

โรงสีหิวแสงไทย...”¹² ในส่วนจังหวัดสกลนครในปี พ.ศ. 2492 ได้ร่วมกันจัดตั้งหอสมุดประชาชนขึ้น โดยได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงาน และประชาชนภายในจังหวัดที่ได้ร่วมกันบริจาคเงินและหนังสือ ทำให้การดำเนินงานของห้องสมุดประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย¹³

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของภาคอีสานก่อให้เกิดการเติบโตของสำนึกท้องถิ่น อันเป็นพลังสำคัญในขับเคลื่อนทางการเมืองและวัฒนธรรมของคนอีสาน สิ่งนี้เป็นทั้งเหตุและผลของการแสดงออกในพฤติกรรมหลายสิ่งอย่างของคนอีสานในสมัยรัฐประชาชาติ ทั้งการเคลื่อนไหวแสดงออกถึงตัวตนของท้องถิ่นในบริบททางการเมืองของระบบใหม่ และการตื่นตัวทางความคิดและภูมิปัญญาของคนอีสานที่สัมพันธ์กับความคิดชาตินิยมไทย และชาตินิยมลาว ดังจะกล่าวในประเด็นต่อไป

2. การเมืองในระบอบประชาธิปไตยภายหลังปี พ.ศ. 2475 กับการมีส่วนร่วมของคนอีสาน

สภาพการเมืองไทยภายหลังวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวาย เพราะเกิดเคลื่อนไหวของคนกลุ่มต่างๆ ที่พยายามช่วงชิงพื้นที่การเมืองในระบบใหม่ แม้ในระยะแรกสถานการณ์โดยทั่วไปสงบราบรื่น เพราะกลุ่มอำนาจเดิมสามารถต่อรองกับคณะราษฎร ขอมมีส่วนร่วมในการบริหารบ้านเมืองได้¹⁴ แต่ภายหลังการรัฐประหารของพระยาพหลพลพยุหเสนาในวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 คณะราษฎรต้องการให้ระบบประชาธิปไตยอย่างเต็มรูปแบบเกิดขึ้นโดยเร็ว ทำให้บทบาทของกลุ่มอำนาจเดิมถูกลดทอนลงอย่างมาก การต่อต้านรัฐบาลจึงเริ่มเกิดขึ้นโดยใช้พื้นที่ภาคอีสานเป็นฐานที่มั่น เริ่มจากกบฏบวรเดชที่ปักหลักยึดครองเมืองนครราชสีมา ภายนำการนำพระองค์เจ้าบวรเดช โดยมีเป้าหมายในฟื้นฟูพระราชอำนาจให้กลับมาอีกครั้ง

¹² “เรื่องจังหวัดขอนแก่น รายงานเรื่องการแสดงมหรสพเพื่อเก็บเงินสร้าง,” พ.ศ. 2491, เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท 0201.2.1.43/46(1), สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

¹³ “คณะกรรมการจังหวัดสกลนครขอความร่วมมือสร้างหนังสือสำหรับห้องสมุดประชาชน,” พ.ศ. 2492, เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท.0201.2.143/52, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

¹⁴ เพื่อป้องกันการณ์ต่อต้านจากประชาชนที่ยังคงยึดมั่นและศรัทธาในระบบกษัตริย์ คณะราษฎรจึงได้พยายามประนีประนอมกับกลุ่มอำนาจเดิม โดยเลือกเอาพระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) ผู้ใกล้ชิดกับราชสำนักมาเป็นนายกรัฐมนตรี และแต่งตั้งขุนนางชั้นผู้ใหญ่ผู้ที่เคยมีบทบาทในระบบเก่าให้ดำรงตำแหน่งในคณะรัฐมนตรี ทำให้อำนาจการบริหารยังคงอยู่ที่สถาบันกษัตริย์เช่นเดิม

แต่รัฐบาลได้ปฏิเสธพร้อมทั้งนำกองกำลังเข้าปราบปรามจนสลายตัวไปในที่สุด สืบเนื่องจากเหตุการณ์นี้ นำมาสู่การเกิดกลุ่มกบฏย่อยๆ ในเวลาต่อมา เช่น กบฏ หมอฉานน้อยชาดา จังหวัดมหาสารคาม ทำการยุยงชาวบ้านให้ต่อต้านอำนาจรัฐ โดยได้ประกาศจัดตั้งอาณาจักรขึ้นใหม่ที่เป็นอิสระจากกรุงเทพฯ แต่เมื่อทางการทราบข่าว ได้สลายการชุมนุมจนล้มเลิก¹⁵ การเกิดขึ้นของขบวนการเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึง ความต้องการของคนอีสานในการเลือก หรือกำหนดวิธีการดำเนินชีวิตด้วยตนเอง โดยอาศัยภาวะความผันผวนที่เกิดขึ้นแสดงเจตจำนงออกมา ดังนั้นสิ่งที่คณะราษฎร ต้องกระทำหลังจากการจัดระเบียบทางสังคมให้เข้าที่เข้าทาง คือการผลักดันให้ระบบ ประชาธิปไตยเต็มรูปแบบเกิดขึ้นโดยเร็ว เพื่อให้ทันช่วงที่กับสำนักของประชาชนที่ เพิ่มขึ้นทุกขณะ

มาตรการสร้างความมั่นคงของคณะรัฐบาลในระบอบใหม่ เริ่มจากการรวมศูนย์ ระบบราชการและการบริหารแผ่นดินให้รัดกุม ด้วยเห็นว่าจังหวัดและอำเภอเป็น หน่วยการปกครองที่มีความเหมาะสมเพียงพอที่จะสร้างบูรณาการให้ระบบบริหารราชการ แผ่นดินระดับชาติได้โดยไม่จำเป็นต้องมีหน่วยงานระดับกลางเชื่อมโยงระหว่างจังหวัด กับชาติ¹⁶ ดังนั้นจึงได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบบริหารราชการสยาม พ.ศ. 2476 ให้ยกเลิกการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แล้วจัดแบ่งเขตออกเป็นใหม่ ให้ “จังหวัด” ส่วนภูมิภาคที่ใหญ่ที่สุด และให้รวมจังหวัด ที่อยู่บริเวณเดียวกันเข้า “ภาค” นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา “ภาคอีสาน” หรือ “ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” จึงเป็นคำที่ใช้เรียกพื้นที่จังหวัดต่างๆ อันประกอบไปด้วย จังหวัดขอนแก่น ขุขันธ์ (ศรีสะเกษ) ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา บุรีรัมย์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด เลย สกลนคร สุรินทร์ หนองคาย อุดรธานี และจังหวัด อุบลราชธานี¹⁷ ทำให้กลุ่มชนที่อยู่ในบริเวณนี้ถูกเรียกโดยรวมว่า “คนอีสาน” ไปด้วย

¹⁵ รายงานวิจัยประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2484(2549),(น.529) โดยสุวิทย์ ธีรศาสตร์,ขอนแก่น: ภาควิชาประวัติศาสตร์ และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์.

¹⁶ แนวคิดท้องถิ่นภาคอีสานนิยมในประเทศไทย (2552), (น.73) โดยชาร์ล เอฟ คายส์, แปลโดยธนา โสสกุล, อุบลราชธานี : ศูนย์วิจัยสังคมอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. 2552), 73.

¹⁷ ในระยะแรกมี 14 จังหวัด ต่อมาในปี พ.ศ. 2490 ได้แยกจังหวัดกาฬสินธุ์ออกจากมหาสารคาม ยโสธรแยกจาก อุบลราชธานี ในปี พ.ศ. 2525 ได้แยกมุกดาหารแยกจากนครพนม และในปี พ.ศ. 2436 ได้แยกจังหวัดอำนาจเจริญ ออกจากอุบล แยกหนองบัวลำภูออกจากอุดรธานี และล่าสุดในปี พ.ศ. 2454 ได้แยกบึงกาฬออกมาจากจังหวัด หนองคาย จนถึงปัจจุบันภาคอีสานมี 20 จังหวัด

ประติสฐกรรณใหม่ที่รัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยนำมาใช้ เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง คือ การจัดให้มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรขึ้นมาบริหารการปกครอง ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น โดยในส่วนท้องถิ่นได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2476 ให้ประชาชนทำการเลือกตั้งคณะผู้บริหารท้องถิ่น ซึ่งได้แบ่งเขตการปกครองออกเป็นเทศบาลนคร เทศบาลเมือง เทศบาลตำบล และสหเทศบาล¹⁸ สำหรับระดับชาติจัดให้ประชาชนในแต่ละจังหวัดเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือ ส.ส. เข้ามาในรัฐสภา เพื่อทำหน้าที่ในการบริหารปกครองประเทศ เมื่อการเลือกตั้งครั้งแรกเสร็จสิ้นในเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม พ.ศ. 2476 โฉมหน้าของผู้แทนจากทุกจังหวัดรวมถึงผู้แทนจากภาคอีสานได้ปรากฏตัวขึ้น การที่พื้นที่ทางการเมืองถูกเก็บกดปิดกั้นมานาน ทำให้ ส.ส. อีสานได้ปลดปล่อยพลังทางความคิดของตนออกมาอย่างเต็มที่ โดยได้รวมตัวกันภายใต้ความคิดภูมิภาคนิยมเรียกร้องให้รัฐบาลช่วยแก้ไขปัญหา และปรุงปรุงท้องถิ่นให้ดียิ่งขึ้น¹⁹ ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่เรื่องราวของท้องถิ่นถูกนำเสนอ ณ ศูนย์กลางอำนาจรัฐไทย ดังปรากฏในคำกล่าวของนายบุญมา เสริฐศรี ส.ส. เลย ที่ขอให้รัฐช่วยพัฒนาระบบสาธารณสุขในพื้นที่ เพราะเหตุว่า

...จังหวัดเลยเป็นจังหวัดซึ่งตั้งอยู่ในหุบเขา...มีไข้ป่าชุกชุม คนต่างถิ่นที่เข้าไปจังหวัดใหม่ๆ โดยมากมักเป็นไข้ไม่มากก็น้อยและถ้าไม่หายก็ตายเช่นนี้ จึงทำให้จังหวัดเลยเป็นไข้ปรีชของสยาม...พลเมืองของจังหวัดนี้ไม่ค่อยรู้จักแพทย์หลวงประจำจังหวัด เพราะมีแพทย์คนเดียว แพทย์ไม่สามารถที่จะไปทำการรักษาพยาบาลได้ทุกอำเภอ ทุกตำบล ดังนั้นแพทย์หลวงจึงมีประโยชน์เฉพาะข้าราชการที่อยู่ภายในจังหวัดเท่านั้น²⁰

นอกจากนี้กลุ่มนักการเมืองอีสานยังได้เคลื่อนไหวภายนอกสภา เริ่มจากการแสดงความไม่พอใจ นโยบายของรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงครามที่มีลักษณะเป็นเผด็จการทหารและฝักใฝ่ลัทธิ “ชาตินิยม” อย่างสุดโต่ง จนนำไปสู่การทำสงคราม

¹⁸ ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ (2520), (น.79) โดย รอง ตยamananท์, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

¹⁹ สำนักภูมิภาคนิยมของ ส.ส. อีสาน แสดงออกผ่านการทำกิจกรรมร่วมกันหลายประการ นับตั้งแต่การสร้างเครือข่ายทางการเมืองกับนักการเมืองท้องถิ่นและประชาชนในพื้นที่ การสานสัมพันธ์ด้วยการกินข้าวเหนียวร่วมกัน การนำเสนอประเด็นปัญหาของประชาชนภายในภูมิภาค การจัดตั้งขบวนการเสรีไทย ตลอดจนการช่วยเหลือขบวนการกู้ชาติลาว ดุร้ายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน การรวมกลุ่มของ “ส.ส. อีสาน” พ.ศ. 2476-2494, เล่มเดิม

²⁰ ปาฐกถาของผู้แทนราษฎรเรื่องสภาพของจังหวัดต่างๆ (2539), (น.139) โดย สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง.

เรียกร้องดินแดนกับฝรั่งเศสในอินโดจีน ระหว่างปี พ.ศ. 2483-2484²¹ และต่อมาในสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2484-2488 ที่ได้ร่วมมือกับญี่ปุ่นทำสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรของอเมริกาและอังกฤษ การดำเนินนโยบายเช่นนี้เป็นเรื่องที่อื้อหล่มต่อ “อำนาจอียิปต์” ซาดีเป็นอย่างมาก ส.ส.อีสานจึงได้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทยกับนายปรีดี พนมยงค์ ทำการเคลื่อนไหวคัดค้านการประกาศสงครามของรัฐบาล โดยนายเตียง ศิริขันธ์ ส.ส.สกลนคร ได้จัดตั้งกองกำลังขึ้นที่เทือกเขาภูพาน ร่วมมือกับขบวนการลาวอิสระในอีสานเหนือ ฝึกปรือกำลังอาวุธให้กับชาวบ้านตามชุมชนแถบนั้น ต่อมาได้ขยายขอบข่ายงานไปยังท้องที่อื่นๆ ทั่วภูมิภาค ในเขตจังหวัดสกลนคร กาฬสินธุ์ เลย อุบลราชธานี ทำให้ขบวนการเสรีไทยในอีสานขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งกล่าวกันว่ามีสมาชิกทั้งหมดจำนวน 3,000 คน²² ผลจากการเคลื่อนไหวของขบวนการเสรีไทย เมื่อฝ่ายสัมพันธมิตรได้รับชัยชนะ ทำให้ประเทศไทยไม่อยู่ในสถานะผู้แพ้สงครามเช่นญี่ปุ่น อีกทั้งยังได้รับสนับสนุนให้เป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ ซึ่งถือเป็นความสำเร็จขั้นสูงสุดของขบวนการเสรีไทย

ภายหลังสงครามเสร็จสิ้น กลุ่มนักการเมืองสายปรีดี พนมยงค์ได้ขึ้นมามีบทบาทแทนที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเกื้อหนุนให้ส.ส.อีสานหลายคนได้รับตำแหน่งสำคัญของรัฐบาล²³ เช่น ในรัฐบาลควง อภัยวงศ์ ครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2487-2488) นายจำลอง ดาวเรือง (ส.ส.มหาสารคาม) ได้รักษาการตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์และอุตสาหกรรม นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ (ส.ส.อุบลราชธานี) ได้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย²⁴ การที่คณะรัฐบาลอุดมไปด้วยนักการเมืองหัวก้าวหน้าได้ผลักดันให้เกิดนโยบายที่ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนอย่างเต็มที่ เช่น การยกเลิกกฎหมายคอมมิวนิสต์ในปี พ.ศ. 2489 ซึ่งทำให้มีการเผยแพร่แนวคิดมาร์ก-เลนินอย่างเปิดเผย โดยมีผู้แสดงความคิดเห็นผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น บทความเรื่องชีวิตทัศน์ของ

²¹ สงครามครั้งนี้สิ้นสุดลงเมื่อญี่ปุ่นเข้ามาเป็นตัวกลางในเจรจา โดยตกลงให้ฝ่ายไทยได้เมืองไชยบุรี จำปาสัก เสียมราฐ และพระตะบอง ซึ่งได้มีการเปลี่ยนชื่อเป็นจังหวัด “ลานช้าง นครจำปาศักดิ์ พิบูลสงคราม และพระตะบอง” ตามลำดับ

²² รายงานการวิจัยความขัดแย้งระหว่างอีสานกับรัฐไทย : การครอบงำและการต่อต้าน (มปพ.), (น.36) โดยสมชัย ภัทรธนานันท์, มหาสารคาม : วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

²³ นายกรัฐมนตรีในช่วงนี้มีหลายคน ได้แก่ นายควง อภัยวงศ์ (สิงหาคม พ.ศ. 2487-สิงหาคม พ.ศ. 2488 และอีกสมัยหนึ่งในช่วงเดือนมกราคม - มีนาคม พ.ศ. 2489) ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช (กันยายน พ.ศ. 2488-มกราคม พ.ศ. 2489) นายปรีดี พนมยงค์ (มีนาคม-สิงหาคม พ.ศ. 2489) และคนที่นายปรีดีให้การสนับสนุนคือ หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ (สิงหาคม พ.ศ. 2489-พฤศจิกายน พ.ศ. 2490)

²⁴ แนวคิดท้องถิ่นภาคอีสานนิยมในประเทศไทย (น.84-87), เล่มเดิม

ประเสริฐ ทรัพย์สุนทร นิติสารอักษรสาส์นของสุภา ศิริमानนท์ เป็นต้น²⁵ นอกจากนี้รัฐบาลยังได้สนับสนุนขบวนการชาตินิยมของประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อให้เกิดการร่วมมือกันทางเศรษฐกิจและการเมืองภายในภูมิภาค²⁶

จะเห็นได้ว่า ภายหลังจากรัฐบาลจัดให้มีรัฐสภาแห่งชาติ โดยรวมเอาผู้แทนราษฎรจากทุกจังหวัดเข้ามาทำหน้าที่ในการบริหารปกครองประเทศ เป็นบรรยากาศที่เอื้อให้ ส.ส.อีสานทำการเคลื่อนไหวอย่างเต็มที่ภายใต้บริบทการเมืองของประชาธิปไตย แต่การมีบทบาทมากเช่นนี้ได้ส่งผลส่งคลอนต่อโครงสร้างทางอำนาจของรัฐ ดังนั้น ภายหลังจากการเสด็จสวรรคตอย่างมีเงื่อนไขของรัชกาลที่ 8 ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2489 ผู้นำในกลุ่มนิยมเจ้าต่างเชื่อมั่นว่า นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้อยู่เบื้องหลัง จึงทำการปราบปรามนักการเมืองหัวก้าวหน้าอย่างรุนแรง ทำให้นายปรีดี และหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ต้องระเห็จออกนอกประเทศ ต่อมาในปี พ.ศ. 2493 นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายจำลอง ดาวเรือง นายถวิล อุดล พร้อมด้วยนายทองเปลว ชลภูมิ (ส.ส.นครนายก) ถูกตำรวจสังหารอย่างทารุณที่หลัก “ก.ม. 11” และท้ายที่สุดในวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2495 นายเตียง ศิริขันธ์ถูกตำรวจจับกุมตัวไปและหายสาบสูญไปอย่างไร้ร่องรอย²⁷ เป็นการปิดฉากบทบาทของ ส.ส.อีสานในยุคแรกที่ทำหน้าที่ได้อย่างดีให้เลือนหายไปจากแวดวงเมืองไทย อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหวของพวกเขาได้แสดงให้เห็นถึง การตื่นตัวต่อการมีส่วนร่วมในสังคมการเมืองใหม่ โดยได้มีความพยายามนำเสนอตัวตนของท้องถิ่นในพื้นที่การเมืองระดับชาติ

3. การขยายตัวของความคิดชาตินิยมในภูมิภาคกับการตื่นตัวในการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นของคนอีสาน

ในระยะแรกของการเปลี่ยนระบอบการปกครองในปี พ.ศ. 2475 โครงสร้างทางการเมืองยังคงรวมศูนย์อยู่ที่ผู้นำในระบบเก่า เพราะสามารถประนีประนอม คณะราษฎรผู้นำในระบบใหม่ได้อุดมการณ์รัฐที่ได้รับการสถาปนาในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จึงถูกให้ความสำคัญอย่างต่อเนื่อง พร้อมกันนั้นรัฐได้ปลูกฝังอุดมการณ์ใหม่ร่วมไปด้วย เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป โดยได้พยายาม สถาปนา

²⁵ ประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวคิด ‘ศิลปะเพื่อชีวิต (พ.ศ. 2492-2501) (2548) (น.52-53) โดย สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

²⁶ แนวคิดท้องถิ่นภาคอีสานนิยมในประเทศไทย (น.87), เล่มเดิม

²⁷ รายงานการวิจัยความขัดแย้งระหว่างอีสานกับรัฐไทย : การครอบงำและการต่อต้าน (น.40), เล่มเดิม

“รัฐธรรมนูญ” ขึ้นมาเทียบเคียงกับเป็นสถาบันหลักที่มีมาแต่เดิม จนเกิดเป็นคำขวัญที่
รณรงค์ให้คนในชาติท่องจำว่า “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ”
อุดมการณ์ชุดใหม่นี้ถูกปลูกฝังให้กับคนในสังคมอย่างเร่งด่วน โดยภาคอีสานรัฐบาลได้
มอบหมายให้ขุนพรมประศาสน์ (วรรณ พรหมกลีกร) เขียนคำกลอนภาษาไทยอีสาน เรื่อง
“บันทึกเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม” (2476)²⁸ กับ “คำกลอน
พากย์อีสาน บรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม” (2476)²⁹ เพื่อสร้างเข้าใจ
กับประชาชนต่อเหตุการณ์วันที่ 24 มิถุนายน 2475 ว่ามิใช่การ “ปั้นแผ่นดิน”
(พลิกแผ่นดิน-ผู้เขียน) ล้มล้างระบอบกษัตริย์อย่างที่รำลึกกัน แต่เป็นการเปลี่ยนไปสู่
ระบบที่ให้ความสำคัญต่อสิทธิเสรีภาพและความเท่าเทียม โดยคณะราษฎรได้ยึดหลัก
6 ประการเป็นหลักในการบริหารประเทศ การเผยแพร่งานเขียนทั้งสองเรื่องในระยะเวลา
ที่ใกล้เคียงกัน แสดงให้เห็นว่า รัฐตระหนักถึงตัวตนของท้องถิ่นที่มีอยู่สูง จึง
ต้องการให้เกิดการยอมรับในหมู่ชาวบ้านมากที่สุด

เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 2480 คณะราษฎรได้ขึ้นมาใช้อำนาจอย่างเด็ดขาด เพราะ
สามารถบีบเบียดกลุ่มอำนาจเดิมให้พ้นจากที่ทางออกไปได้ ภารกิจในการ “ปฏิวัติ”
ตามเจตนารมณ์อันแท้จริงที่ต้องการเปลี่ยน “ชาติ” ให้เป็นของ “ประชาชน” จึงเริ่ม
ขึ้น ทำให้ความหมายของ “ชาติ” ถูกเน้นไปที่เรื่องของ “เชื้อชาติไทย” ซึ่งครอบคลุม
ความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคมได้มากกว่า “ชาติ” ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่
หยุดอยู่เพียงการภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ ในการนี้รัฐบาลจอมพล ป. จึงได้นำ
แนวคิด “ชาตินิยม” มาใช้ในการสร้างชาติ โดยเน้นกระบวนการที่เรียกว่า “มนุสสปฏิวัติ”
เพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงความคิด นิสัยใจคอ ตลอดจนพฤติกรรมทั้งระบบของคนใน
ชาติ โดยได้บัญญัติ “รัฐนิยม” ขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางให้ทุกคนได้ยึดถือปฏิบัติร่วมกัน
เริ่มจากการปรับเปลี่ยน “ตัวตน” ของ “พลเมือง” และ “ดินแดน” ทั้งประเทศให้
เป็น “ไทย” ผ่านรัฐนิยมฉบับที่ 1 “เรื่องการใช้ชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติมา
บังคับใช้” รัฐนิยมฉบับที่ 3 เรื่องการเรียกชื่อชาวไทย ฉบับที่ 7 เรื่องชักชวนให้ชาวไทย
ร่วมกันสร้างชาติ ฉบับที่ 9 เรื่องภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี เป็นต้น³⁰

²⁸ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม คำกลอนภาษาไทยภาคอีสาน, (2475)
โดยขุนพรมประศาสน์, พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรนิติ

²⁹ คำกลอนพากย์อีสาน บรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม (2478) โดย ขุนพรมประศาสน์, พิมพ์ครั้งที่ 2,
มปท, 2478. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระยาวิจิตรธรรมปรีวัตร (คำ พรหมกลีกร).

³⁰ เล่มเดิม, น.103

สิ่งเหล่านี้ทำให้ “ความเป็นไทย” เปียดแทรกเข้าสู่การดำเนินชีวิตประจำวันของคนในสังคมได้อย่างแนบเนียน

ภารกิจสำคัญประการหนึ่งคือ รัฐได้ทำการเปลี่ยนแปลงสำนึกในเรื่องประวัติศาสตร์ “ชาติ” ขึ้นใหม่ จากเดิมที่เป็นเรื่องของ “ประวัติศาสตร์ราชวงศ์” ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่เรื่องของ “เชื้อชาติ” เผ่าพันธุ์ของผู้คนที่รวมกันอยู่ในชุมชนทางการเมืองแห่งนี้ รวมถึงการเขียนประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงยิ่งใหญ่ของชนชาติไทย เช่น งานเขียนเรื่อง “หลักไทย” ของขุนวิจิตรมาตราได้นำเสนอว่า คนไทยเป็นเชื้อชาติมองโกล มนุษย์เผ่าแรกที่เจริญขึ้นบนโลก มีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่เทือกเขาอัลไต ต่อมาได้มาสร้างมหาอาณาจักรที่ใหญ่โตขึ้นในดินแดนประเทศไทย³¹ ในส่วนของเรื่องราวของภาคอีสาน รัฐได้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมเนียมประเพณี โบราณสถาน โบราณวัตถุของท้องถิ่น อันแสดงถึงวัฒนธรรมอันสูงส่งของชาติมารวมไว้ ดังจะเห็นได้ผลงานเรื่อง “ของดีในภาคอีสาน” (2484) ของหลวงวิจิตรวาทการ กล่าวถึง ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ความงดงามทางด้านสถาปัตยกรรมของศาสนสถาน “ขึ้นเอก” 3 แห่งในอีสาน คือ พระธาตุพนม ปราสาทวัดภูจำปาศักดิ์ และปราสาทเขาวีหาร ซึ่งเป็นหลักฐานแสดงถึง ความเจริญรุ่งเรืองของดินแดนอีสานที่มีมานานแล้ว นอกจากนี้ภาคอีสานยังอุดมด้วยธรรมชาติอันงดงาม หากมีการบำรุง “...ให้มีทางหลวงไปได้สะดวกแล้ว ข้าพเจ้ามีความหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะสามารถชักจูงนักท่องเที่ยวได้มากหลาย และอาจชักจูงให้ไปดูพิมาย เขวพระวิหาร จำปาศักดิ์ พระธาตุพนม หนองหาร สกลนคร ภูกะดิงเป็นการท่องเที่ยวอย่างดีที่สุด...”³²

การให้ความสนใจของภาครัฐที่มีต่อเรื่องราวของท้องถิ่นดังกล่าว ก่อให้เกิดการตื่นตัวในการศึกษาประวัติศาสตร์ขึ้นในหมู่ปัญญาชนพื้นเมือง โดยพวกเขาได้ทำการเรียบเรียงประวัติความเป็นมาของบ้านเมือง เรื่องราววีรกรรมของบรรพชน ศาสนสถาน-วัตถุในท้องถิ่น โดยแสดงให้เห็นถึงความสำคัญที่มีต่อประวัติศาสตร์ชาติ เช่น “เรื่องปราสาทหินพิมาย” (2496) ของหลวงศรีโยธา (สี จูฑะพล) นำเสนอว่าปราสาทหินพิมายถูกสร้างโดยกษัตริย์เขมรโบราณ เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงถึง ความเจริญรุ่งเรืองในการศาสนาของดินแดนแถบนี้

³¹ หลักไทย โดย ขุนวิจิตรมาตรา, อ้างถึงใน ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ. 2475-พ.ศ. 2516 (2530) (น.85) โดยยุพา ขมจันทร์, วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

³² ของดีในภาคอีสาน ปาฐกถาของหลวงวิจิตรวาทการ (2484) (น.20) โดยกรมศิลปากร, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์.

ได้เป็นอย่างดี เช่นเดียวกับการเขียนเรื่อง “ประวัติวัดสุปฏิหาราม” (2479) ของ สมเด็จพระมหาธีรราชวงศ์ (อ้วน ติสโส) ที่ศึกษาผ่านข้อมูลหลักฐานหลายชั้น เพราะต้องการให้คนทั่วไปเห็นว่า “...วัดนี้มีเกียรติประวัติและความสำคัญแก่บ้านเมืองอยู่ ไม่น้อย..น่าจะบันทึกเป็นประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองได้ส่วนหนึ่ง...”³³

ความต้องการมีส่วนร่วมในสร้างองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ของชนอีสาน สะท้อนออกมาจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นความรู้ทางประวัติศาสตร์กับชนชั้นนำ กรุงเทพฯ โดยปัญญาชนอีสานได้นำเสนอความรู้จากแง่มุมของ “คนใน” ผ่านวารสาร ต่างๆ เช่น เทศาภิบาล วิทยากรย ศิลปากร หรือหนังสือที่จัดทำขึ้นเอง ดังจะเห็นได้จาก อรรถาธิบายเรื่อง “ชนกลางชาติทางฝั่งแม่น้ำโขง” (2484) ของสมเด็จพระมหาธีรราชวงศ์ (อ้วน ติสโส) ที่ได้ขยายความข้อเสนอของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ว่า ชนชาติต่างๆ ในแถบลุ่มน้ำโขงแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่คือ ชาตินไทย และชาติเขมร โดยได้กล่าวเพิ่มเติมว่า ชนชาติเหล่านั้นถึงแม้มีลักษณะการตั้งถิ่นฐาน และ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่แตกต่างกัน แต่ล้วนเป็นเครือญาติชาติภาษาที่ใกล้ชิดกันกับ คนไทย โดยเข้าใจ “เขาเป็นพี่ ไทยเราเป็นน้อง” เพราะยึดเอาตามตำนานที่ชา และไทยมีกำเนิดมาจากน้ำเต่าปูลูกเดียวกัน กลุ่มชนชาวออกมาก่อนจึงถือว่าเป็นพี่ ส่วนไทยออกมาทีหลังจึงนับว่าเป็นน้อง³⁴ ความเห็นดังกล่าวเป็นที่ยอมรับของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เนื่องจาก ทรงเห็นว่า “...ไม่ทราบอะไรเลยทางนั้น...” เห็นมีแต่สมเด็จพระมหาธีรราชวงศ์เพียง ผู้เดียวที่รู้เรื่องของหัวเมืองลาวได้ดีที่สุด³⁵ ซึ่งแสดงให้เห็นถึง ความต้องการรับรู้ใน ความรู้จากปากคำของคนพื้นเมืองเพื่อมาเติมเต็มในส่วนที่ไม่รู้ของชนชั้นนำไทย

อย่างไรก็ตาม ความเห็นดังกล่าวมีสถานะเป็นเพียงการเล่าสู่กันฟังภายในกลุ่ม สันทนาในวงแคบเท่านั้น ไม่ได้นำมาเผยแพร่ในที่สาธารณะแต่อย่างใด³⁶ เพราะชนชั้น นำของรัฐคงไม่ปล่อยให้ความเห็นที่ไม่สอดคล้องกับความรู้กระแสหลักเล็ดลอดออก มาได้ การเขียนประวัติศาสตร์ของชนอีสานไม่สามารถแสดงออกถึงอัตลักษณ์ทาง

³³ ประวัติวัดสุปฏิหาราม (2496) (คำนำ) โดย สมเด็จพระมหาธีรราชวงศ์, พิมพ์ครั้งที่ 2, มปท.

³⁴ “เรื่องชนกลางชาติทางฝั่งน้ำโขง” โดย สมเด็จพระมหาธีรราชวงศ์, วารสารศิลปากร, 1,(2) (น.56-57)

³⁵ เล่มเดียวกัน, น. 60.

³⁶ ความเห็นดังกล่าวปรากฏในรูปของลิขิตส่วนพระองค์ของสมเด็จพระมหาธีรราชวงศ์ที่ถวายแด่สมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพ และสมเด็จพระเจ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อปี พ.ศ. 2484 ในช่วงเวลาที่มีการปกครองเผด็จการทหาร กำลังเข้มข้น จนเมื่อถึง พ.ศ. 2490 บรรยากาตทางการเมืองเริ่มผ่อนคลาย งานเขียนชิ้นนี้จึงได้ถูกเผยแพร่ใน วารสาร ศิลปากร 1, 2 (ตุลาคม, 2490)

วัฒนธรรมของตนได้อย่างเต็มที่ เพราะถูกจำกัดด้วยความรู้ประวัติศาสตร์ “เชื้อชาติไทย” ที่ได้กดทับ ลดทอน หรือเบียดขับความรู้ที่ไม่สอดคล้องต้องกันออกไป ความพยายามของคนอีสานในการเข้าไปมีส่วนร่วมต่อการสร้างประวัติศาสตร์รัฐประชาชาติ จึงทำได้เพียงบางส่วนเท่านั้นที่ยินยอมให้ “ความเป็นไทย” มาคลุมทับความทรงจำดั้งเดิมให้อยู่ภายใน

ในส่วนของกระแส “ชาตินิยมลาว” ก็มีผลต่อการเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาของคนอีสานเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ในช่วงทศวรรษ 2480 กระแสชาตินิยมลาวได้ทวีความเข้มข้นขึ้น ภายใต้การสนับสนุนจากรัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศสที่ต้องการสร้างความภักดีในหมู่ชาวลาวให้เกิดขึ้น และต้องการสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นลาว” ขึ้นมาต่อต้านลัทธิ “ไทยเป็นใหญ่” ของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่ต้องการรวมลาวเข้าไว้กับไทย โดยได้รณรงค์ให้ประชาชนชาวลาวเกิดความรักชาติผ่านทางรายการของสถานีวิทยุกระจายเสียง และหนังสือพิมพ์ “ลาวใหญ่” ที่จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2483 ซึ่งได้มีการเขียนปลุกระดมด้วยคำขวัญต่างๆ เช่น “ความดุนัน (ขยัน)-ครอบครัว-ชาติ” “เตรียมพร้อมรับใช้ชาติแม่” “ลาวในสหพันธ์ฝรั่งเศส” พร้อมทั้งยุยงให้คนลาวเกลียดไทย และระมัดระวังต่อญี่ปุ่นไปด้วยพร้อมกัน นอกจากนี้เพื่อเป็นการย้ำอัตลักษณ์ความเป็นลาว ได้มีการรื้อฟื้นภาษาและวรรณคดีดั้งเดิมขึ้นมา ด้วยการส่งเสริมให้มีการปริวรรตคัมภีร์ไบลาน และจัดพิมพ์เผยแพร่ในหน้าหนังสือพิมพ์ “ลาวใหญ่” โดยมีเรื่องราวทั้งนิทานชาดก ประเพณี พิธีกรรม คำสอน ตำนานต่างๆ เช่น “พื้นขุนบรมราชาธิราช” “พื้นเมืองหลวงพระบาง” “พื้นเมืองพวน” “พื้นเมืองเวียงจันทน์” เป็นต้น³⁷ และยังได้มีการเขียน “ประวัติศาสตร์สมัยใหม่” ซึ่งเป็นการจัดเรียงความรู้เรื่องอดีตให้เป็นแบบแผนเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น “พงศาวดารลาว” เขียนโดยมหาสีลา วีระวงศ์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2496 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2500 ถือว่าเป็นประวัติศาสตร์เล่มแรกของรัฐชาติลาวสมัยใหม่ พงศาวดารเล่มนี้เขียนขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ที่ต้องการสร้างสำนึกชาตินิยมให้เกิดแก่ประชาชนลาว และเรียกร้องประชาชนลาวให้หันมาใจรักชาติ ดังความว่า

การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ หรือพงศาวดารของชาติเป็นทางจงใจให้เกิดความรักชาติอย่างแก่กล้า...สมัยนี้เราทั้งหลายพวม (กำลัง) ทำการฟื้นฟูประเทศชาติ เพื่อให้เรา

³⁷ “การฟื้นฟูคัมภีร์ไบลานลาวในยุคอาณานิคมฝรั่งเศส” โดย บัวไข เพ็งพระจันทร์, ใน วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง 4, 3 (กันยายน-ธันวาคม, 2551) : 71-72.

เป็นชาติที่อยู่ได้และให้เจริญทันชาติอื่น ดังนั้นการเรียนรู้พงศาวดารของชาติตน จึงเป็นการจำเป็นและสำคัญยิ่งเพราะความรักชาติอย่างแก่กล้าแท้จริงนั้นเกิดจากการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ หรือพงศาวดารของชาตินั้นเอง...”³⁸

การขยายตัวของความคิดชาตินิยมในลาวเป็นไปอย่างกว้างขวาง จนเกิดกลุ่มต่อต้านการปกครองของฝรั่งเศสขึ้นหลายกลุ่ม เช่น ในปี พ.ศ. 2468 มีการจัดตั้งสมาคมลาวคำม่วนกู้ชาติขึ้นที่ท่าแขก และชาวเวียตนามในลาวได้จัดตั้งกลุ่มเหวียนสี กลุ่มเรือดาว แต่สำหรับกลุ่มที่คนอีสานได้เข้าร่วมเคลื่อนไหว ที่สำคัญคือ ขบวนการลาวอิสระหรือขบวนการเสรีลาว จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2488 มีผู้นำคนสำคัญคือ เจ้าสุวันนะพума ท่านอ่อน ชนะนิกร ท่านมหาสีลา วีระวงศ์ กลุ่มนี้ได้รับความช่วยเหลือจาก ส.ส.อีสานสายเสรีไทยคือ นายเตียง ศิริขันธ์ (ส.ส.สกลนคร) นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ (ส.ส.อุบลราชธานี) นายจำลอง ดาวเรือง (ส.ส.มหาสารคาม) นายถวิล อุดล (ส.ส.ร้อยเอ็ด) และนายผล แสนระดี (ส.ส.ขอนแก่น) โดยในระหว่างสงคราม โลกครั้งที่ 2 ได้รับเอากนลาวจำนวนหนึ่งมาฝึกอาวุธที่ภูพานร่วมกับขบวนการเสรีไทย นอกจากนี้นายเตียง ศิริขันธ์ ยังได้ให้เงินสนับสนุนขบวนการลาวอิสระผ่านทางโจน ชนะนิกรด้วย³⁹ และท้ายที่สุด ส.ส.อีสานได้ร่วมกันจัดตั้ง “สันนิบาตเอเชียอาคเนย์” เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่การดำเนินการไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะเกิดรัฐประหาร พ.ศ. 2490 เสียก่อน ทำให้การเคลื่อนไหวของ ส.ส.อีสานถูกยุติลงอย่างสิ้นเชิง

นอกจากนี้การแพร่กระจายของความคิดชาตินิยมลาว ก่อให้เกิดการรื้อฟื้นวัฒนธรรมภาษา และวรรณคดีพื้นบ้านขึ้นในหมู่คนอีสาน เพราะเห็นว่าการศึกษาเรื่องเหล่านี้เป็นการแสดงความ “...กตัญญูต่อบรรพบุรุษบรรพบุรพจารย์...ผู้สามารถรักษา มรดกทางศาสนาและวัฒนธรรมอันดีของชาติบ้านเมืองไว้ได้ จัดเป็นอนุชนที่ประเสริฐ...” นอกจากนี้วรรณกรรมดั้งเดิมยังเป็นสิ่งยืนยันว่า “...เราเป็นชาติเก่าแก่ มีของดีประจำบ้านเมืองมานมนาน ชาวเรามีใช้คนปากคนดงเกิดมาจากลิงค่าง เราภูมิใจว่าเรามีบรรพบุรุษที่เจริญรุ่งเรืองมานานแล้ว...”⁴⁰ ด้วยเหตุดังกล่าวจึงมีผู้เรียบเรียง

³⁸ พงศาวดารลาว โดย มหาสีลา วีระวงศ์, อ้างถึงใน เล่มเดียวกัน, 73

³⁹ การรวมกลุ่มทางการเมืองของ “ส.ส.อีสาน” พ.ศ. 2476-2494 (น.283-287), เล่มเดิม

⁴⁰ “ประวัติพระธาตุบังพวน” โดย พระพนมเจติยารักษ์, ใน ประมวลประวัติ-ตำนาน ของพระธรรมราชาผู้วัด, คณะศึกษาศาสตร์, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร : เทพรัตน์การพิมพ์, 2530. เนื่องในโอกาสฉลองอายุครบรอบ 80 ปี, 2530), น.69

และปริวรรตตำนาน นิทานพื้นบ้าน คำสอน และคัมภีร์โบราณเป็นจำนวนมาก ซึ่งบ่งบอกถึงความนิยมของผู้อ่านที่เพิ่มขึ้นด้วย เพราะได้เกิดกลุ่มผู้ประกอบการด้านสิ่งพิมพ์เกิดขึ้น ทั้งนักเขียน โรงพิมพ์ จนถึงร้านขายหนังสือ เช่น ที่จังหวัดขอนแก่น ในปี พ.ศ. 2490 นายพงศ์ศักดิ์ โพธิ์ปักขิยธรรม เปิดร้านคลังนานาธรรม ต่อมาในปี พ.ศ. 2495 ได้ร่วมกับน้องชายคือ นายสงวน หาญพานิช เปิดกิจการโรงพิมพ์คลังนานาวิทยา จัดพิมพ์และจำหน่ายวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน วรรณกรรมแปลจากภาคกลาง และหนังสือธรรมะ ผลงานที่สำคัญ เช่น “กลอนลำประวัติเวียงจันทร์” “นิทานท้าวลันทอง” “ปู่สอนหลาน-หลานสอนปู่” “นิทานท้าวกำพร้าคำสอน” “นิทานขุนช้างขุนแผน (ฉบับภาษาอีสาน)” งานเขียนเหล่านี้เป็นผลงานของนักเขียนคนสำคัญอย่าง อินตา กวีวงศ์ ป.น้อย ผิวพัน และจินดา ดวงใจ ซึ่งทั้งหมดล้วนแต่เป็นศิษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดธาตุกุดกว้าง จังหวัดขอนแก่น สำนักสอนภาษาและวรรณคดีลาวที่มีชื่อเสียงในแถบจังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด และมหาสารคาม⁴¹

การขยายตัวของธุรกิจสิ่งพิมพ์เป็นไปอย่างกว้างขวาง พร้อมกับการตื่นตัวทางความรู้และภูมิปัญญาของคนท้องถิ่นที่เพิ่มขึ้นทุกขณะ ซึ่งพวกเขาเหล่านั้นต่างนิยมเสาะความรู้เพื่อเพิ่มพูนพลังทางปัญญาในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง และการบริโภคในเชิงสุนทรีย์รสของชนชั้นกลางที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมเมือง ดังนั้นในตัวเมืองของจังหวัดต่าง ๆ จึงมีจำนวนของร้านหนังสือเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น ที่เมืองมหาสารคามในทศวรรษ 2470 มีห้างอุดมธรรมพานิชของนายบุญช่วย อัทธากรเพียงแห่งเดียว ต่อมาเมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 2490 ได้มีร้านของพ่อค้าชาวจีนเพิ่มขึ้นคือร้านบ่วนเอียน เสริมไทย แสงมหาชัย ร้านเหล่านี้ขายสินค้าเบ็ดเตล็ดทั่วไป แบบเรียนวรรณคดีพื้นบ้าน และหนังสือพิมพ์จากกรุงเทพฯ⁴² ในส่วนชุมชนหมู่บ้านที่ห่างไกลทางโรงพิมพ์ได้ใช้วิธีให้คนหาบเอาหนังสือไปตะเวนขาย ซึ่งชาวบ้านได้ให้การอุดหนุนเป็นอย่างดี ดังเช่น กรณีของทองพูล ครีจักร หรือมหาทองพูล ปราชญ์ชาวเมืองนครพนม ได้ให้ลูกศิษย์ลูกหาหาบเอาหนังสือร้อนแรงไปขายทั่วทั้งจังหวัดนครพนม สกลนคร มุกดาหาร และข้ามโขงเข้าไปขายในประเทศลาว งานเขียนของมหาทองพูล

⁴¹ การปรับเปลี่ยนวรรณกรรมไทยภาคกลางเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน (2541) (น.37-47) โดย อ๋มใจ ศิริชะภูมิ, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์).

⁴² สัมภาษณ์นางทองเลียม เวียงแก้ว, ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2 ธันวาคม พ.ศ. 2553.

เป็นที่นิยมชื่นชอบของประชาชนทั้งสองฝั่งโขง โดยเฉพาะผลงานชิ้นเอก 2 เรื่องคือ “เพชรพื้นเมืองเวียงจันทน์” (2479) “อุบัติบรมจักรลาว” (2479) รายได้ส่วนหนึ่งจากการขายหนังสือนี้ ท่านทองพูลได้นำไปใช้ในบูรณวัดทั้งฝั่งลาวและฝั่งไทย รวมถึงวัดโพธิ์คำที่บ้านน้ำก่ำ อำเภอธาดุพนมบ้านเกิดของท่าน⁴³ สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการตื่นตัวทางภูมิปัญญาที่มีต่อการก่อตัวของสำนึกท้องถิ่นนิยมของชนอีสานได้เป็นอย่างดี

ดังที่ทราบมาก่อนหน้านั้นแล้วว่า ในการสร้างชาติของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ไทยได้ทำการปิดกั้นความคิดความเชื่อของท้องถิ่นที่ไม่สอดคล้องกับอุดมการณ์รัฐไว้ภายใต้อำนาจจากองค์ความรู้ของชนชั้นนำ การรื้อฟื้นตำนานนิทานพื้นเมืองของอีสานขึ้นมาอีกครั้ง ในบริบททางการเมืองที่เปิดกว้างของรัฐประชาชาติ จึงเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรมของชนอีสานที่ต้องการต่อรองขอมิพื้นที่ในความทรงจำร่วมแห่งชาติ เพื่อแสดงออกถึง “ตัวตน” อันแท้จริงของท้องถิ่น โดยอาศัยกระแสชาตินิยมในการนิยามความใหม่ให้กับระบบความรู้แบบเดิม เพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการของสังคม โดยได้พยายามแสดงให้เห็นว่า “ตำนานพงศาวดาร” เป็นเครื่องจูงใจให้เป็นพลเมือง “รักชาติถิ่นปิตุภูมิของตน” อีกทั้งความรู้เรื่องอดีตแบบเดิมในตำนานยังเป็นทั้งรากฐานความรู้ทั้งหมด ซึ่งมีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น⁴⁴

บทสรุป

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในบริบททางการเมืองของสังคมรัฐประชาชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2500 ที่ให้ความสำคัญต่อประชาชนในฐานะองค์ประกอบสำคัญของรัฐ ทำให้คนอีสานทำการเคลื่อนไหวทางการเมืองและวัฒนธรรมบนพื้นฐาน “สำนึกท้องถิ่นนิยม” โดยการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นได้สร้างความตระหนักถึงการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ทำให้คนอีสานรวมกลุ่มกันในการพัฒนา

⁴³ สัมภาษณ์พระครูโพธิ์สุวรรณกิจ (หลวงพ่อเสนอ), วัดโพธิ์คำ บ้านน้ำก่ำ ต.น้ำก่ำ อ.ธาดุพนม จ.นครพนม, วันที่ 8 เมษายน พ.ศ.2552.

⁴⁴ ความสำคัญของการศึกษาตำนานพงศาวดารพื้นเมือง ปรากฏในคำกล่าวของทองพูล ครีจักร ความว่า “...ความจริงการศึกษาทางโบราณคดี ถ้าไม่รู้ถึงต้นตอดั้งเดิม รู้แต่กลางๆ ครึ่งๆ กลางๆ ก็หมดรส เสื่อมหนึ่งบุคคลรับทานข้าวสุก ไม่รู้ว่าข้าวสุกมาจากข้าวสาร ข้าวสารมาจากข้าวกล้อง ข้าวกล้องมาจากข้าวเปลือก ฯลฯ ก็รู้จักแต่กินข้าวสุกเท่านั้น เหตุการณ์ดังนี้ข้าพเจ้าจึงได้พยายามเก็บรวบรวมร้อยกรองขึ้นเป็นตอนต้นแห่งพงศาวดารล้านช้าง...” อุบัติบรมจักรลาว, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สยามวิทยากร, 2479, คำนำ.

ท้องถิ่น และในทางการเมือง ส.ส.อีสานได้พยายามเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับชาติ เพื่อกำหนดนโยบายที่เอื้อประโยชน์อย่างสูงสุดให้กับภูมิภาค ในส่วนทางด้านวัฒนธรรม การขยายตัวของความคิดชาตินิยมในภูมิภาคได้กระตุ้นให้คนอีสานเรียนรู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของตนเอง เพื่อนำเสนอถึงตัวตนทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้เป็นความพยายามต่อรองและปรับปรนของคนอีสานในการเข้าไปมีพื้นที่ของ “ความเป็นชาติ” ในระบบการเมืองใหม่

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2484). **ของดีในภาคอีสาน ปาฐกถาของหลวงวิจิตรวาทการ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์.
- กำพล จำปาพันธ์. (2546). “การเมืองของการสมมตินามประเทศไทย: จากสยามและไทยกลายเป็นไทย (ระหว่างทศวรรษ 2430-2480)” โดย, **อักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร**, 26(1),59.
- ขุนพรหมประศาสน์. (2475). **เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม คำกลอนภาษาไทยภาคอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรนิติ.
- “_____.” (2478). **คำกลอนพากย์อีสาน บรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม**. พิมพ์ครั้งที่ 2, มปท, 2478. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระยาวิจิตรธรรมปรีวัตร (คำ พรหมกลสิกร).
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2544). **ประวัติการเมืองไทย พ.ศ. 2475-2500**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชาร์ล เอฟ คายส์. แปลโดยรัตนา โตสกุล (2552) **แนวคิดท้องถิ่นภาคอีสานนิยมในประเทศไทย**. อุบลราชธานี : ศูนย์วิจัยสังคมอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2543). **การรวมกลุ่มทางการเมืองของ ส.ส.อีสาน พ.ศ. 2476-2494**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทองพูล ศรีจักร. (2479). **อุบัติบรมจักรลาว**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สยามวิทยากร.
- นครินทร์ เมตไตรรัตน์. (2535). **การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- นาริรัตน์ ปริสุทธวุฒิพร. (2546). รายงานการวิจัยคนจีนกับการขยายตัวของชุมชน
ลุ่มน้ำชีน. กรุงเทพฯ : สำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- บัวไข เพ็งพระจันทร์. (2551). “การฟื้นฟูคัมภีร์โบราณลาวในยุคอาณานิคมฝรั่งเศส”,
วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง. 4(3),71-72.
- พระพนมเจติยารักษ์. (2530). ประมวลประวัติ-ตำนานของพระธรรมราชานุวัตร.
กรุงเทพฯ : เทพรัตนการพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลองอายุครบรอบ 80 ปี.
- ยุพา ขมจันทร์. (2530). ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ. 2475-พ.ศ. 2516. วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รอง ศยามานนท์. (2520). ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ :
ไทยวัฒนาพานิช.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2538). สยามประเทศ. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ. (2548). ประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวคิด ‘ศิลปะเพื่อชีวิต’ (พ.ศ.
2492-2501). วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมชัย ภัทรธนานันท์. (2539). รายงานการวิจัยความขัดแย้งระหว่างอีสานกับรัฐไทย
: การครอบงำและการต่อต้าน. มหาสารคาม : วิทยาลัยการเมืองการปกครอง
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า. (2494). ประวัติวัดสุปฏิหาราม. (2496) พิมพ์ครั้งที่ 2, มปท.
_____. (2490). “เรื่องชนกลางชาติทางฝั่งน้ำโขง” วารสารศิลปากร, 1(2),56-57.
- สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย ปาฐกถาของผู้แทนราษฎรเรื่องสภาพของจังหวัดต่างๆ.
กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- สุจิตต์ วงศ์เทศ. (2547). สยามประเทศไทย. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุวิทย์ อิศาสวัต. (2549). รายงานวิจัยประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2484. ขอนแก่น
: ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์.
- สุวิทย์ อิศาสวัต. (2551). เศรษฐกิจอีสานหลังมีทางรถไฟ (พ.ศ. 2443-2488).
ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- โสภา ชานะมูล (2550) ‘ชาติไทย’ ในทัศนะปัญญาชนหัวก้าวหน้า. กรุงเทพฯ :
มติชน.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. “เรื่องจังหวัดขอนแก่น รายงานเรื่องการแสดงมหรสพ
เพื่อเก็บเงินสร้าง,” พ.ศ. 2491, เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท.0201.2.1.
43/46(1).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. “คณะกรรมการจังหวัดสกลนครขอความร่วมมือสร้างหนังสือสำหรับห้องสมุดประชาชน,” พ.ศ. 2492, เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท.0201.2.143/52.

อรรถจักร สัตยานุรักษ์. (2531). รัฐศาสตร์สาร. 14 ,3- 15.

เอี่ยมมกล จันทะประเทศ. (2538). สถานภาพเจ้านายพื้นเมืองอุบลราชธานี ระหว่างปี พ.ศ. 2425-2476.

อัมใจ ศีระะภูมิ. (2541). การปรับเปลี่ยนวรรณกรรมไทยภาคกลางเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

นางทองเลี่ยม เวียงแก้ว, ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2 ธันวาคม พ.ศ. 2553. ข้อมูลสัมภาษณ์.

พระครูโพธิสุวรรณกิจ (หลวงพ่อเสนอ), วัดโพธิ์คำ บ้านน้ำคำ ต.น้ำคำ อ.ธาตุพนม จ.นครพนม, วันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2552. ข้อมูลสัมภาษณ์.